

An Analysis of the Elements of the Offense of Presenting False Balance Sheets

Abolghasem Khodadi *

Assistant Professor of Law, Faculty of
Humanities, Shahed University, Tehran,
Iran

Danial Bakhoda

Ph.D., Department of Private law,
Allameh Tabataba'i University, Tehran,
Iran

**Niloufar
Savojbolaghi**

Javadi

M.A., Department of Criminal Law for
Children and Adolescents, Hazrat
Masoumeh University, Qom, Iran

Extended Abstract

Introduction

The integrity of financial reporting constitutes one of the fundamental pillars of corporate governance and market transparency. Among financial statements, the balance sheet is of particular significance because it presents a company's financial status at a specific point in time and serves as a primary basis for decision-making by shareholders, investors, creditors, and other stakeholders.

* Corresponding Author: A.khodadi@gmail.com

How to Cite: Khodadi, A., Bakhoda, D., & Javadi Savojbolaghi, N. (2026). The Criminal Liability for Presenting a False Balance Sheet. (e21738). *Journal of Criminal Law Research*, 14(55), 125- 162. e21738
<https://doi.org/10.22054/jclr.2026.88893.2814>

Consequently, any intentional misrepresentation of a company's balance sheet may undermine public confidence, impair economic decision-making, and compromise the transparency of commercial activities. To safeguard these interests, Article 258(2) of the 1969 Amendment to the Commercial Code of Iran criminalizes the preparation, presentation, or publication of a false balance sheet with the purpose of concealing the company's real financial status.

Despite the importance of this provision, Iranian legal scholarship has paid limited attention to the legal nature and constituent elements of this offense. More importantly, the legislation does not define what constitutes a false balance sheet, nor does it establish a clear boundary between ordinary accounting errors and financially misleading conduct that warrants criminal liability. This legislative ambiguity raises a fundamental legal question: should every inaccuracy in a balance sheet be considered as criminal, or should criminal liability arise only in cases where the distortion materially affects the company's real financial status? The present study sought to address this gap by integrating principles of corporate criminal law with internationally recognized accounting concepts, particularly fair presentation and materiality, in order to provide a coherent interpretation of Article 258(2) of the 1969 Amendment to the Commercial Code of Iran.

The main objective was to examine the legal, material, and mental elements of the offense of presenting false balance sheets under Iranian law. More specifically, the study sought to identify the legal criteria for distinguishing criminally punishable financial misrepresentation from technical or inadvertent accounting errors. The analysis also tried to clarify the meaning of the statutory phrase *concealing the company's real financial status* by reference to fair presentation and materiality as two internationally recognized concepts in accounting. In addition, the study examined whether the offense should be classified as a result or conduct crime, the scope of criminal liability applicable to corporate officers, and the legal status of auditors and statutory inspectors. Particular attention was given to

comparative perspectives from Iran and other jurisdictions, including the United States, England, and France, while the corresponding provision in Article 977 of the new Draft Commercial Code of Iran was analyzed in order to assess legislative continuity and identify potential areas of reform.

Materials and Methods

This research adopted a descriptive–analytical methodology based primarily on library research. The legal analysis drew on Iranian statutory provisions, doctrinal scholarship, and comparative legal materials. Given the virtual absence of Iranian judicial precedents concerning this offense, the study supplemented domestic sources with comparative analyses of foreign legislation, judicial decisions, and international accounting standards.

The analysis focused on the International Financial Reporting Standards (IFRS), International Accounting Standard 1 (IAS 1), the IFRS Conceptual Framework for Financial Reporting, International Standard on Auditing 320 (ISA 320), and relevant guidance issued by the International Accounting Standards Board (IASB). The comparative analysis also drew on U.S. securities law, the Sarbanes–Oxley Act, regulations issued by the U.S. Securities and Exchange Commission (SEC), English legislation concerning fraud, and French criminal jurisprudence on false financial statements. This interdisciplinary methodology enabled the integration of corporate criminal law with internationally recognized accounting principles, particularly fair presentation and materiality.

Results and Discussion

According to the findings, the legal element of the offense of presenting false balance sheets is limited to members of the board of directors and managing directors. Although auditors and statutory inspectors play an essential role in ensuring the reliability and integrity of financial statements, Article 258(2) of the 1969

Amendment to the Commercial Code of Iran does not designate them as principal offenders. Their criminal liability may therefore arise only under the general rules governing accomplice liability, provided that the statutory requirements for such liability are satisfied.

Concerning the material element, the offense encompasses both the presentation of a false balance sheet to shareholders and its publication to the public. These two forms of conduct serve to protect distinct legal interests. The presentation of a false balance sheet primarily safeguards shareholders' ability to make informed decisions, whereas its publication extends protection to creditors, investors, and the broader commercial community. Moreover, *the company's real financial status* should not be interpreted literally or mechanically. Rather, it should be understood in light of the accounting principles of fair presentation and materiality. A balance sheet should be considered false only where a material misstatement substantially distorts the faithful representation of the company's financial status. Minor accounting inaccuracies, technical errors, differences arising from estimation, or immaterial omissions do not necessarily constitute criminal conduct, particularly where they do not materially affect the overall financial picture of the company.

As the analysis demonstrated, materiality provides the most appropriate legal criterion for distinguishing criminal falsification from ordinary accounting errors. A misstatement should be regarded as criminally significant only where it is sufficiently material to influence the economic decisions of a reasonable shareholder or investor. Accordingly, not every numerical inaccuracy renders a balance sheet false. Rather, criminal liability should arise only where the distortion is sufficiently material to conceal the company's real financial status and thereby satisfy the statutory requirements of the offense.

With regard to the mental element, Article 258(2) expressly requires a specific intent to conceal the company's real financial status. Therefore, negligence, professional mistakes, computational errors, or ordinary accounting misjudgments cannot, in the absence of

fraudulent intent, give rise to criminal liability. The requirement of specific intent significantly narrows the scope of criminalization and reinforces the principle of strict interpretation in corporate criminal law.

The comparative analysis lends further support to the above interpretation. Although the American, English, and French legal systems adopt different legislative approaches to the criminalization of false financial reporting, all three distinguish materially fraudulent misrepresentations from insignificant accounting irregularities. In each of these jurisdictions, criminal liability generally requires intentional deception coupled with a materially misleading representation capable of influencing financial or economic decisions.

Conclusion

The offense established by Article 258(2) of the 1969 Amendment to the Commercial Code of Iran should be interpreted narrowly and consistently with the principles of corporate criminal law. A false balance sheet should not be equated with every accounting error or technical discrepancy. Criminal liability should arise only where a material misstatement is made with the specific intent to conceal the company's real financial status and thereby undermine the principle of fair presentation.

Although the concepts of materiality and fair presentation originate in accounting standards, they provide valuable interpretative tools for determining the legal meaning of the statutory expression *real financial status*. Incorporating these concepts into the legal analysis provides an objective framework for distinguishing criminally punishable financial misrepresentation from non-criminal accounting errors. Such an approach simultaneously protects shareholders and promotes market transparency while preserving the fundamental principles of legality, proportionality, and strict interpretation in criminal law.

The principal contribution of this research lies in integrating criminal law analysis with contemporary accounting standards to develop a

coherent legal framework for interpreting the offense of presenting false balance sheets. The proposed approach can enhance legal certainty, limit the risk of excessive criminalization, and provide practical guidance for courts, prosecutors, corporate managers, auditors, and legal scholars dealing with financial reporting offenses.

Keywords: False balance sheets, Corporate criminal law, Real financial status, Fair presentation, Materiality, Directors' liability.

تحلیل ارکان بزه ارائه ترازنامه غیر واقع

ابوالقاسم خدادادی *

استادیار حقوق دانشکده علوم انسانی دانشگاه شاهد، تهران، ایران

دانیال باخدا

دکتری حقوق خصوصی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

نیلوفر جوادی ساوجبلاغی

کارشناسی ارشد حقوق کیفری اطفال و نوجوانان دانشگاه حضرت معصومه (س)، قم، ایران

چکیده

یکی از چالش‌های حقوق کیفری شرکت‌ها، تعیین حدود مسئولیت مدیران در ارائه صورت‌های مالی است. بند ۲ ماده ۲۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷، ارائه یا انتشار ترازنامه غیر واقع با هدف پنهان داشتن وضعیت واقعی شرکت را جرم‌انگاری کرده است. این جرم‌انگاری در راستای حمایت از حقوق صاحبان سهام است. در ادبیات حقوقی ایران مطلب چندانی در تبیین این بزه دیده نمی‌شود. در نتیجه هدف اصلی این نوشتار تحلیل ارکان سه گانه بزه ارائه ترازنامه غیر واقع است. روش تحقیق در این نوشتار، توصیفی-تحلیلی با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، مطالعات تطبیقی و تحلیل رویه قضایی کشورهای دیگر است. یافته‌ها نشان می‌دهد که در رکن قانونی، مسئولیت کیفری ناظر به مدیران شرکت‌هاست و نقش بازرسان و حساب‌رسان شرکت‌ها مغفول مانده است. رکن مادی بزه تنها به رفتار «ارائه یا انتشار» محدود نیست، بلکه تحلیل مفهومی «وضعیت واقعی شرکت» مستلزم ارجاع به معیارهای «مادی بودن» و «ارائه منصفانه» در حسابداری است. هم‌چنین در رکن معنوی، سوء نیت خاص (قصد پنهان‌سازی وضعیت واقعی) شرط است. به همین دلیل، صرف اشتباهات فنی و یا انحرافات جزئی، واجد وصف کیفری نیست. بررسی تطبیقی نشان می‌دهد که در انگلستان و فرانسه نیز شرط «اهمیت‌دار بودن» تحریف، نقش اساسی در تمایز میان تخلفات اداری و بزه‌ها دارد. در یک کلام، بزه ارائه ترازنامه غیر واقع موضوع بند ۲ ماده ۲۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷، زمانی تحقق می‌یابد که یک تحریف با اهمیت، با نیت پنهان‌سازی، قابلیت تأثیرگذاری بر تصمیم‌گیری سهام‌داران و یا سایر ذی‌نفعان را داشته باشد. در نهایت، مقایسه ماده ۲۵۸ با ماده ۹۷۷ لایحه جدید تجارت حاکی از شباهت در ارکان بزه، اما تفاوت در دامنه انتشار و شدت ضمانت اجراهاست. نوآوری مقاله در ترکیب تحلیل حقوقی با معیارهای مالی-حسابداری و ارائه الگویی روشن برای تفسیر مضیق عنصر «وضعیت واقعی شرکت» است.

کلیدواژه‌ها: ترازنامه غیر واقع، حقوق کیفری شرکت‌ها، وضعیت واقعی شرکت، ارائه منصفانه، شرط اهمیت دار بودن.

مقدمه

در نظام‌های اقتصادی مدرن، اطلاعات مالی شرکت‌ها یکی از مهم‌ترین مبانی تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران، سهامداران و سایر ذی‌نفعان به شمار می‌رود. در این میان، صورت‌های مالی به ویژه ترازنامه، نقش اساسی در ارائه تصویری از وضعیت مالی و توان اقتصادی شرکت‌ها ایفا می‌کند. اتکای بازار سرمایه و اشخاص ثالث به این اطلاعات، مستلزم برخورداری آن‌ها از دقت، شفافیت و انطباق با واقعیت اقتصادی شرکت است.

با وجود این اهمیت، امکان انحراف در گزارش‌گری مالی همواره یکی از چالش‌های نظام‌های حقوقی و اقتصادی بوده است. چنین انحرافات، به ویژه در صورت‌های مالی شرکت‌ها، می‌تواند موجب ایجاد تصویر نادرست از وضعیت مالی واحد تجاری شده و تصمیم‌گیری‌های اقتصادی را تحت تأثیر قرار دهد. از این رو، نظام‌های حقوقی مختلف، در راستای حمایت از شفافیت اقتصادی و اعتماد عمومی، رفتارهایی نظیر ارائه اطلاعات مالی غیر واقع را در مواردی جرم‌انگاری کرده‌اند.

در حقوق ایران نیز قانون‌گذار در بند ۲ ماده ۲۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷، ارائه یا انتشار ترازنامه غیرواقع را به منظور پنهان داشتن وضعیت واقعی شرکت، بزه تلقی کرده است. با این حال، تحلیل دقیق این مقررہ نشان می‌دهد که مفهوم «ترازنامه غیر واقع» و حدود تحقق آن در ادبیات حقوقی ایران به طور کامل تبیین نشده و مرز میان اشتباهات حسابداری و تحریف‌های واجد وصف کیفری هم‌چنان مبهم باقی مانده است.

ابهام یاد شده به ویژه از آن جهت اهمیت دارد که در عمل، صورت‌های مالی ممکن است شامل خطاهای فنی، تعدیلات حسابداری یا برآوردهای غیر قطعی باشند که به طور حتم بیانگر تقلب یا سوءنیت نیستند. در نتیجه، این پرسش اساسی مطرح می‌شود که چه معیار یا ضابطه‌ای می‌تواند میان خطای غیرعمدی در گزارش‌گری مالی و ارائه ترازنامه غیر واقع به معنای کیفری آن تفکیک ایجاد نماید؟

سابقه پژوهش‌های صورت گرفته در این حوزه، نشان می‌دهد که به رغم اهمیت موضوع، پژوهش‌های جامع و تطبیقی درباره بزه ارائه ترازنامه غیر واقع در ادبیات حقوقی

کشور اندک بوده و اغلب به مباحث فنی حسابداری بسنده شده است. از این رو این پژوهش با هدف رفع این خلأ، کوشیده است ضمن تبیین مفهوم‌های اساسی ترازنامه و ماهیت ترازنامه غیر واقع، با بررسی تطبیقی مقرره‌ها و رویه قضایی برخی کشورها، به تحلیل دقیق ارکان این بزه پردازد و آراء قضایی مرتبط را مورد واکاوی قرار دهد. شایان ذکر است که با وجود بررسی سامانه‌ها و مجموعه‌های رویه قضایی، نظریه‌های مشورتی اداره کل حقوقی قوه قضاییه و آرای وحدت رویه هیأت عمومی دیوان عالی کشور، رأی یا نظریه قابل استنادی در خصوص این عنوان بزه کارانه در ایران یافت نشد که خود گواهی بر مهجوریت این بزه در دادگاه‌ها است.

مسأله محوری پژوهش حاضر، پاسخ به این پرسش است که ارکان سه گانه بزه ارائه ترازنامه غیر واقع در حقوق ایران چیست؟ در کنار این پرسش اصلی، هدف‌های فرعی دیگری نیز مد نظر است که از جمله آن‌ها می‌توان به شناسایی تفاوت‌های ماهوی میان ترازنامه غیر واقع و اشتباهات غیر عمدی مالی، تحلیل آراء قضایی سایر کشورها و دستیابی به کاستی‌ها و موانع موجود در اثبات این بزه به منظور ارائه راهکارهای اصلاحی اشاره کرد.

در این راستا پس از ارائه مقدمه، به شیوه مرسوم، ارکان سه گانه قانونی، مادی و معنوی این بزه در سه بخش تحلیل می‌شود. همان گونه که پیداست، این بزه در قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷ جرم‌انگاری شده است. به همین دلیل، در بخش اول باید رکن قانونی این بزه در بستر مفهوم‌های حقوق تجارت تحلیل گردد. هم‌چنین از آنجا که مفهوم اصلی این بزه یعنی «ترازنامه» به نوبه خود از رشته حسابداری وام گرفته شده، در نتیجه لازم است در ابتدا تعریف درستی از این مفهوم به عمل آید. در قسمت دوم نوشتار، رکن مادی بزه مشتمل بر رفتار فیزیکی، شرایط و اوضاع و احوال بزه کارانه و در آخر، نتیجه حاصل شده از بزه بررسی می‌گردد. در این قسمت نیاز است موضوعات مهمی مانند رفتار مثبت ارائه یا انتشار ترازنامه، نقش مدیران شرکت‌ها و مقید یا مطلق بودن این بزه بررسی شود. در قسمت سوم نیز، رکن معنوی بزه با تاکید بر عبارت «به منظور پنهان داشتن وضعیت واقعی شرکت» تحلیل می‌شود. در انتها نیز، بدلیل ضرورت بررسی این بزه در

لایحه جدید تجارت، نگاهی مقایسه‌ای بین این ماده قانونی و متناظر آن در بند ۲ ماده ۹۷۷ لایحه جدید تجارت انجام می‌شود.

۱- رکن قانونی بزه ارائه ترازنامه غیر واقع

در این بخش، نخست مفهوم قانونی ترازنامه به عنوان مقدمه ضروری برای درک بزه ترازنامه غیر واقع تبیین شده و سپس رکن قانونی این بزه بر اساس ماده ۲۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت (مصوب ۱۳۴۷) تحلیل می‌گردد. این ماده، به عنوان یکی از ابزارهای قانونی برای حفظ شفافیت مالی شرکت‌ها، ارائه ترازنامه غیر واقع توسط مدیران را جرم‌انگاری کرده و کیفر حبس تأدیبی از یک تا سه سال را پیش‌بینی می‌کند.

۱-۱ تعریف قانونی از ترازنامه در قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت

۱۳۴۷

مطابق ماده ۲۳۲ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷، ترازنامه^۱ به عنوان یکی از اسناد مالی است که هیئت مدیره موظف به تنظیم آن پس از انقضای سال مالی است. ترازنامه سندی است که به صورت دوره‌ای و به شکل معمول در پایان هر سال مالی، تنظیم و به مراجع ذیصلاح ارائه می‌شود تا تصویر دقیقی از وضعیت مالی شرکت ارائه نماید. در انجام این وظیفه و تهیه صورت‌های مالی باید اصول و موازین متداول حسابداری توسط مدیران به کار گرفته شود (قدس، ۱۳۶۶، ۴۰).

در تعریف ترازنامه برخی نویسندگان آورده‌اند که: «ترازنامه یکی از صورت‌های مالی است که سرمایه یک شرکت را در یک نقطه از زمان نشان می‌دهد. استفاده کنندگان صورت‌های مالی بر اساس اطلاعات ترازنامه به ارزش شرکت در آن نقطه زمانی پی می‌برند و این که چه میزان از دارایی‌های شرکت از محل بدهی‌ها تشکیل شده و چه میزان آن از آورده صاحبان سهام و سودهای کسب شده طی دوره‌های زمانی مختلف است. استفاده کنندگان ترازنامه توانایی شرکت را در ایجاد نقدینگی، مصرف وجه نقد در

^۱Balance Sheet

دارایی‌های سرمایه‌ای و جاری را بررسی نموده و در نهایت مشخص می‌کنند شرکت چه مقدار توانایی کسب بازدهی از آن دارایی‌ها را خواهد داشت» (حساس یگانه و حسن نژاد، ۱۳۹۴: ۲۴).

از منظر حسابداری، ترازنامه هم‌چون «تصویری از سلامت مالی شرکت» توصیف می‌شود. ترازنامه یا صورت وضعیت مالی، از زمره صورت‌های مالی اصلی است که در یک «لحظه زمانی مشخص»، دارایی‌ها، بدهی‌ها و حقوق صاحبان سهام شرکت را بازتاب می‌دهد. صورت‌های مالی یک شرکت شامل ترازنامه، صورت سود و زیان، صورت سود و زیان جامع و صورت گردش جریان وجوه نقد است که به مجموع آن‌ها صورت‌های مالی اساسی نیز می‌گویند (اشکستانی، ۱۳۹۳: ۶). ترازنامه بیانگر وضعیت مالی یک شرکت در مقطعی معین از زمان است؛ این گزارش از یک سو بازتاب دهنده مصارف و از سوی دیگر بیانگر منابعی است که برای تأمین آن مصارف بکار گرفته شده است. مصارف در ترازنامه که همان دارایی‌ها هستند، شامل موارد ذیل است:

- ۱- دارایی جاری (وجوه نقد سرمایه‌گذاری کوتاه مدت، حساب‌ها و اسناد دریافتی، موجودی کالا، سپرده‌ها و پیش پرداخت‌ها)؛
- ۲- دارایی ثابت (زمین، ساختمان، ماشین آلات، وسایل نقلیه)؛
- ۳- سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت (مانند خرید سهام سایر شرکت‌ها)؛
- ۴- سایر دارایی‌ها. هم‌چنین صورت حساب سود و زیان، بیانگر عملکرد مالی یک شرکت در طی یک دوره مالی معین است (سریرافراز، ۱۳۹۲: ۴۴).

از دیدگاه حسابداری، ترازنامه یکی از صورت‌های مالی اساسی است که در یک مقطع زمانی خاص (به شکل معمول پایان سال مالی) وضعیت مالی واحد تجاری را به طور خلاصه و شفاف نشان می‌دهد. در این سند، در یک سمت دارایی‌ها و در سمت دیگر بدهی‌ها^۱ و حقوق صاحبان سرمایه^۲ درج می‌شود. مهم‌ترین هدف ترازنامه در حسابداری، ارائه یک تصویر لحظه‌ای از منابع اقتصادی و تعهدات مالی شرکت و در نتیجه، سنجش

^۱Assets

^۲Liabilities

^۳Equity

توانایی پرداخت بدهی‌ها، سرمایه‌گذاری و سلامت مالی است. طبق استانداردهای حسابداری، ترازنامه باید بر اساس اصول حسابداری پذیرفته شده مانند استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی^۱ تهیه شود و انعکاس دهنده وضعیت واقعی و منصفانه^۲ شرکت باشد (IASB, 2018, Conceptual Framework, Section 2). به بیان دقیق‌تر، ترازنامه نشان می‌دهد که شرکت چه میزان منابع در اختیار دارد (دارایی‌ها) و این منابع از چه راهی تأمین شده‌اند (بدهی‌ها و سرمایه). بنابراین، این سند می‌تواند تصویری جامع از توانایی مالی و قدرت پرداخت شرکت ارائه دهد (شباهنگ، ۱۳۹۸: ۴۵). بر این اساس، ترازنامه بخش مهمی از گزارش‌های مالی را تشکیل می‌دهد، که منابع و استفاده از منابع اقتصادی را برای عملیات شرکت به سهامداران اطلاع می‌دهد و به این ترتیب، اطلاعات ضروری را برای ارزیابی ارزش شرکت و تغییرات در ارزش شرکت فراهم می‌کند (حساس یگانه و حسن نژاد، ۱۳۹۴: ۲۲).

۱-۲ جرم‌انگاری ارائه ترازنامه غیر واقع در قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷

بند ۲ ماده ۲۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷ چنین مقرر می‌دارد: «اشخاص زیر به حبس تأدیبی از یک سال تا سه سال محکوم خواهند شد: ... ۲- رئیس و اعضاء هیئت مدیره و مدیر عامل شرکت که ترازنامه غیر واقع به منظور پنهان داشتن وضعیت واقعی شرکت تهیه یا به صاحبان سهام ارائه کنند...». این ماده که تمرکز آن بر حفاظت از حقوق سهامداران و شفافیت مالی است، بزه را به مدیران شرکت محدود می‌کند (اسکینی، ۱۳۹۹: ۲۱۸). در تحلیل این رکن قانونی، توجه به چند نکته ضروری است. مطابق مواد ۱۴۸ تا ۱۵۳ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷، شرکت‌های سهامی باید دارای یک یا چند بازرس قانونی باشند که وظیفه نظارت بر عملیات مدیران و بررسی صحت صورت‌های مالی (از جمله ترازنامه و حساب سود و زیان) را بر عهده دارند. هم‌چنین در ماده ۱۴۹ آمده

^۱IFRS

^۲fair presentation

است که بازرس باید گزارش خود را به مجمع عمومی عادی صاحبان سهام ارائه دهد و تصریح کند که آیا صورت‌های مالی تنظیم شده از طرف هیئت مدیره، صحیح و منطبق با دفاتر و اسناد شرکت هست یا خیر؟.

در مورد شرکت‌های پذیرفته شده در بورس، علاوه بر بازرس قانونی، حسابرسان معتمد سازمان بورس نیز طبق «قانون بازار اوراق بهادار ۱۳۸۴» و مقرره‌های مربوطه وظیفه دارند صحت و شفافیت صورت‌های مالی را بررسی و تأیید کنند (قانون بازار اوراق بهادار، ۱۳۸۴، ماده ۷). با این حال و علیرغم نقش ویژه بازرسان و حسابرسان در ایجاد اعتماد اشخاص به صورت‌های مالی، بند ۲ ماده ۲۵۸ تنها مدیرعامل و اعضای هیئت مدیره را مشمول کیفر دانسته و نامی از بازرس یا حسابرس نبرده است. بنابراین، بر اساس اصل قانونی بودن بزه و کیفر مورد تأکید در اصل ۳۶ قانون اساسی و ماده ۲ قانون مجازات اسلامی، نمی‌توان بازرس یا حسابرس را به عنوان مباشر این بزه دانست. از این رو اگر بازرس یا حسابرس با علم به غیر واقع بودن ترازنامه، آن را تأیید و گزارش خود را به مجمع عمومی ارائه کنند، به عنوان مرتکب بزه محسوب نمی‌شوند. با این حال، می‌توان آن‌ها را در صورت اثبات سوءنیت و علم به تحریف و سایر شرایط ماده ۱۲۶ ق.م.ا، به عنوان **معاون بزه** تحت تعقیب قرار داد، زیرا اقدام آن‌ها، تهیه یا انتشار ترازنامه غیر واقع توسط مدیران را تسهیل می‌کند.

۲. رکن مادی بزه ارائه ترازنامه غیر واقع

در این قسمت از نوشتار، رکن مادی مشتمل بر سه جزء رفتار مرتکب، مجموع شرایط و اوضاع احوالی که وجود یا فقدان آن‌ها از نظر قانون شرط تحقق بزه محسوب می‌شود و نیز نتیجه حاصل شده از رفتار مرتکب بررسی می‌شود.

۲-۱. تحلیل رفتار فیزیکی: ارائه یا انتشار

عنصر مادی این بزه شامل اقدام‌های عینی مانند تهیه، انتشار یا ارائه ترازنامه غیر واقع است، که می‌تواند شامل افزایش غیر واقعی دارایی‌ها، پنهان کردن بدهی‌ها یا تقسیم سود موهوم

باشد. در حقوق ایران، این عنصر نیازمند اثبات عمل فیزیکی است که وضعیت مالی شرکت را تحریف کند، بدون آن که به طور حتم زیان مستقیم ایجاد شده باشد.

نکته مهم در خصوص رکن مادی این بزه آن است که بند دوم ماده ۲۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷، فعل بزه کارانه را در قالب دو رفتار متمایز پیش بینی نموده است: نخست، «تهیه یا ارائه ترازنامه غیر واقع به صاحبان سهام» و دوم، «انتشار ترازنامه غیر واقع». هر یک از این دو اصطلاح دارای بار معنایی خاص و پیامدهای عملی متفاوت است: منظور از «ارائه» در این بند، تسلیم و معرفی ترازنامه به صاحبان سهام در چهارچوب تشریفات مقرر در قانون تجارت است. مطابق ماده ۲۳۲ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷، هیئت مدیره مکلف است صورت دارایی، ترازنامه و حساب سود و زیان سال مالی را حداقل بیست روز قبل از تشکیل مجمع عمومی عادی در اختیار بازرس قانونی قرار دهد و سپس آن را برای تصویب به مجمع عمومی صاحبان سهام ارائه نماید (اسکینی، ۱۳۹۹: ۱۹۸ و پاسبان ۱۴۰۲: ۲۰۰). بنابراین، هرگاه ترازنامه غیر واقع در جریان برگزاری مجمع عمومی، از طریق ارسال نسخه به سهامداران، یا قرار دادن آن در محل شرکت برای مراجعه آن‌ها، در اختیار ایشان قرار گیرد، رفتار «ارائه» تحقق یافته است. به عنوان مثال، اگر هیئت مدیره در حالی که شرکت متحمل زیان‌های سنگین شده است، برخلاف واقع ترازنامه‌ای صوری تنظیم و به مجمع عمومی ارائه دهد تا به استناد آن سود موهومی تقسیم گردد، این عمل از مصداق‌های روشن «ارائه ترازنامه غیر واقع به صاحبان سهام» محسوب می‌شود.

در مقابل، «انتشار» ناظر به خارج از روابط درون شرکتی و افشای عمومی اطلاعات است. قانون‌گذار در مواد ۲۳۲ و ۲۳۳ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷، تکلیف شرکت‌های سهامی را بر آن قرار داده است که پس از تصویب صورت‌های مالی در مجمع عمومی، خلاصه تصمیم‌های مجمع را در روزنامه رسمی یا روزنامه کثیرالانتشار شرکت منتشر نمایند. در خصوص شرکت‌های پذیرفته شده در بورس نیز این تکلیف به نحو مضاعف از طریق افشای اطلاعات در سامانه‌های رسمی همانند «کدال» اعمال می‌شود (قانون بازار اوراق بهادار، ۱۳۸۴، ماده ۷). در نتیجه، هرگاه هیئت مدیره یا مدیرعامل

مبادرت به انتشار ترازنامه غیر واقع در رسانه‌های رسمی، روزنامه‌های کثیرالانتشار یا پایگاه‌های اطلاع‌رسانی الکترونیکی کند، رکن مادی بزه از جهت «انتشار» محقق می‌گردد. برای نمونه، در صورتی که شرکت پس از تصویب ترازنامه‌ای غیر واقع در مجمع عمومی، آن را در روزنامه رسمی یا در سامانه کدال منتشر نماید، رفتار مرتکبین واجد وصف کیفری «انتشار ترازنامه غیر واقع» خواهد بود.

بنابراین هرچند «ارائه» و «انتشار» در ظاهر نزدیک به هم هستند، اما از حیث دایره مخاطبان و فلسفه حمایتی تفاوت اساسی دارند: «ارائه» ناظر به حمایت از حقوق و منافع صاحبان سهام و تضمین تصمیم‌گیری صحیح آنان در قالب مجامع عمومی است. اما «انتشار» معطوف به حمایت از اشخاص ثالث، اعم از بستانکاران، سرمایه‌گذاران بالقوه و به طور کلی عموم جامعه تجاری است که بر اطلاعات منتشر شده شرکت اتکا می‌نمایند. بدین ترتیب، قانون‌گذار با تفکیک این دو اصطلاح، هر دو طیف ذی‌نفعان شرکت، اعم از سهام‌داران و اشخاص ثالث را در برابر رفتار بزه‌کارانه هیئت مدیره و مدیرعامل مورد حمایت کیفری قرار داده است.

۲-۲ شرایط، اوضاع و احوال مرتبط با ترازنامه غیر واقع

از میان همه شرایط لازم برای تحقق این بزه، دو مفهوم وضعیت واقعی شرکت و سطح اهمیت از مهم‌ترین شرایط رکن مادی بزه ارائه ترازنامه غیر واقع است.

۲-۲-۱ مفهوم «وضعیت واقعی شرکت»

مفهوم «وضعیت واقعی شرکت» فراتر از جزئیات صرف بوده و به تصویری کلی از وضعیت مالی شرکت اشاره دارد. بر این اساس، «وضعیت واقعی شرکت» را می‌توان به عنوان مجموعه‌ای از شاخص‌های مالی کلیدی تعریف کرد که شامل سوددهی یا زیان‌دهی، میزان نقدینگی، نسبت بدهی به دارایی و قابلیت بازپرداخت تعهدات است. اگر تحریفی در داده‌های مالی (مانند جابجایی یک رقم) سیمای کلی وضعیت شرکت را دگرگون سازد (چنانچه که شرکتی زیان‌ده به عنوان سودده وانمود گردد)، بزه محقق خواهد شد. برای مثال، در شرکتی با سود ۱۰ میلیارد تومانی، حذف عمدی یک درآمد ۵۰۰ میلیون تومانی

که هم چنان سوددهی کلی شرکت را حفظ می کند، باید بر پایه تأثیر آن بر تصمیم گیری سهامداران ارزیابی شود. چنانچه این حذف فاقد تأثیر معنادار باشد، ممکن است بزه تلقی نگردد؛ اما در حقوق تجارت، تمرکز بر حفظ حقوق سهامداران ایجاب می کند که هر تحریفی که بر درک کلی وضعیت مالی اثرگذار باشد، مورد بررسی قرار گیرد.

برای تفسیر دقیق این رکن و پاسخ به این پرسش اساسی که آیا هر انحراف جزئی در ترازنامه مشمول بزه است یا تنها تحریف هایی که وضعیت شرکت را به گونه ای متفاوت نمایان می سازند، لازم است مفهوم «وضعیت واقعی شرکت» با تکیه بر اصول علم مالی و حسابداری، به ویژه مفاهیم «سطح اهمیت» و «ارائه منصفانه»^۱ مورد بررسی قرار گیرد.

در علم حسابداری، «وضعیت واقعی شرکت» به تصویری منصفانه و وفادارانه از وضعیت مالی شرکت اشاره دارد که از طریق صورت های مالی، به ویژه ترازنامه ارائه می شود. این مفهوم در استانداردهای بین المللی گزارشگری مالی (IFRS) و به خصوص استاندارد حسابداری بین المللی شماره ۱ (IAS 1)، به صورت «ارائه منصفانه» تعریف شده است. طبق پاراگراف ۱۵ این استاندارد، صورت های مالی باید وضعیت مالی، عملکرد مالی و جریان های نقدی را به شکلی منعکس کند که نمایندگی وفادارانه ای از معاملات و رویدادهای شرکت داشته باشد (IASB, 2023, IAS 1, section . 15). این یعنی «وضعیت واقعی» شامل اطلاعات کلیدی مانند کل دارایی ها، بدهی ها، حقوق صاحبان سهام، سود یا زیان خالص و نسبت های مالی است که تصویر کلی سلامت مالی شرکت را نشان می دهد. علاوه بر این، چارچوب مفهومی IFRS تأکید دارد که اطلاعات مالی باید مربوط باشد و این مربوط بودن به «اهمیت» بستگی دارد. اطلاعاتی بااهمیت تلقی می شود که حذف یا تحریف آن بتواند بر تصمیمات اقتصادی کنندگان تأثیر بگذارد (IASB, 2018, Conceptual Framework, section 2.11). در نظام گزارشگری مالی، وضعیت واقعی، نه مجموعه ای از اعداد خام، که پیکره ای از اطلاعات است که درک کلی ذی نفعان را از سلامت شرکت شکل می دهد.

^۱Materiality

^۲Fair Presentation

بر اساس این مفاهیم، «وضعیت واقعی شرکت» در چارچوب بند ۲ ماده ۲۵۸، به تصویری جامع و وفادارانه از وضعیت مالی شرکت اشاره دارد که شامل اقلامی نظیر کل دارایی‌ها، بدهی‌ها، حقوق صاحبان سهام و نسبت‌های کلیدی مالی است. این مفهوم با استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی (IFRS) هم‌راستا است و در پاراگراف ۱۵ استاندارد IAS 1 به عنوان «ارائه منصفانه» تعریف شده است. با این حال، تعیین «وضعیت واقعی» در بستر کیفری، نیازمند ارزیابی «سطح اهمیت» است، که به عنوان معیاری برای شناسایی تحریف‌های مؤثر و قابل کیفر عمل می‌کند.

طبق استاندارد حسابداری شماره ۱ ایران (تجدید نظر شده ۱۳۹۷)، که هم‌راستا با استاندارد بین‌المللی حسابداری شماره ۱ (IAS 1) تدوین شده و اجرای آن از آغاز سال ۱۳۹۸ در ایران الزامی است، هدف صورت‌های مالی، ارائه منصفانه وضعیت مالی، عملکرد و جریان‌های نقدی واحد تجاری است (استاندارد حسابداری شماره ۱: ارائه صورت‌های مالی (تجدید نظر شده ۱۳۹۷)، سازمان حسابرسی: ش ۱۳). بدین‌سان، معیار اصلی برای تشخیص غیر واقع بودن، انحراف بنیادی از اصل «ارائه منصفانه» (Fair Presentation) یا به تعبیر دیگر، «نمایش واقعی و منصفانه» (True and Fair View) وضعیت شرکت است.

۲-۲-۲ مفهوم «سطح اهمیت» به عنوان معیاری برای شناسایی انحراف از وضعیت واقعی شرکت

سطح اهمیت انحراف، یکی از مفاهیم پایه‌ای در حسابداری و حسابرسی است که مشخص می‌کند حذف و یا تحریف اطلاعات تا چه حد می‌تواند موجب انعکاس نادرست وضعیت واقعی شرکت شود. در حقیقت، برای آن که ارائه ترازنامه غیر واقع واجد وصف کیفری شناخته شود، طبق بیانیه رویه شماره ۲ استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی (IFRS Practice Statement 2)، اطلاعاتی بااهمیت (مادی) تلقی می‌شوند که حذف، تحریف و یا ابهام در آن‌ها بتواند به طور معقول انتظار رود که بر تصمیمات کاربران اصلی صورت‌های مالی (مانند سهامداران) تأثیر بگذارد (IASB, 2017, IFRS Practice

(Statement 2, Para. 11) این اهمیت می‌تواند کمی (برای مثال، درصد مشخصی از سود خالص، دارایی‌ها یا درآمد) یا کیفی (برای مثال، تأثیر بر اعتماد عمومی) باشد. به عنوان یک قاعده سرانگشتی، اگر یک انحراف کمتر از ۵٪ سود قبل از مالیات باشد، به شکل معمول غیرمادی تلقی می‌شود، مگر آنکه ماهیت آن (مانند پنهان کردن یک بدهی بزرگ) تصمیم‌گیری را تغییر دهد (Deloitte, 2021, Materiality Guide, p. 5).

در استاندارد بین‌المللی حسابرسی (ISA 320)، حساب‌رسان ملزم هستند «سطح اهمیت کلی» را برای صورت‌های مالی تعیین کنند و تحریف‌های انباشته را ارزیابی کرده تا ببینند آیا تصویر منصفانه مخدوش شده است یا خیر؟ (IAASB, 2009, ISA 320, Para.10). این امر نشان می‌دهد که در حوزه حسابرسی نیز، تمرکز بر تحریف‌هایی است که به صورت انباشته، تصویر کلی را مخدوش می‌کنند. این می‌تواند به عنوان قرینه‌ای تفسیری برای درک منظور قانون‌گذار در ماده ۲۵۸ به کار رود که شاید انحرافات غیرمادی (مانند اشتباهات جزئی) را مدنظر نداشته، بلکه تحریف‌های بااهمیت را که تصویر کلی را تغییر می‌دهند، هدف قرار داده است. بر اساس چارچوب مفهومی IFRS، اطلاعاتی بااهمیت هستند که حذف یا تحریف آن‌ها به طور معقول بتواند تصمیم‌گیری کاربران صورت‌های مالی، از جمله سهامداران را تحت تأثیر قرار دهد (IASB, 2018, Conceptual Framework, para2.11).

این مفهوم با تفکیک معیارهای کمی (مانند انحرافات بیش از یک درصد مشخص از سود خالص) و کیفی (مانند تأثیر بر اعتماد عمومی) گسترش می‌یابد و تأکید می‌کند که اهمیت، امری نسبی است و به اندازه و زمینه فعالیت شرکت بستگی دارد. برای نمونه، انحراف ۱۰۰ میلیون تومانی ممکن است در یک شرکت کوچک بااهمیت باشد، اما در شرکتی با گردش مالی هزاران میلیاردی، بی‌اهمیت تلقی شود، مگر آن که ماهیت فریبنده داشته باشد (مانند پنهان کردن یک دعوای حقوقی که می‌تواند منجر به ورشکستگی شود). در استانداردهای حسابرسی هیئت نظارت بر حسابداری شرکت‌های عامه آمریکا (PCAOB)، حساب‌رسان مکلف‌اند ریسک‌های تحریف بااهمیت را شناسایی کنند که این موارد شامل انحرافات است که می‌تواند تصمیم‌گیری سهامداران را تحت تأثیر قرار دهد (PCAOB, AS 2401, Para. 08). از این‌رو در تحلیل بند ۲ ماده ۲۵۸ قانون اصلاح

قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷ «وضعیت واقعی شرکت» باید با توجه به انحرافات بااهمیت (مادی) تعریف شود. برای مثال، حذف یک دارایی ۵ میلیون تومانی در شرکتی با دارایی ۵۰۰ میلیارد تومانی، در صورتی که تصویر کلی (مانند سوددهی) را تغییر ندهد، بی‌اهمیت است و بزه تلقی نمی‌شود، اما پنهان کردن ۵۰ میلیارد تومان بدهی که وضعیت شرکت را از سود ده به زیان‌ده تبدیل می‌کند، بااهمیت بوده و در صورت احراز قصد پنهان‌سازی، ارکان بزه را کامل می‌کند.

۲-۳ نتیجه حاصل شده از ارائه تا انتشار ترازنامه غیر واقع

یکی از مباحث کلیدی در تحلیل رکن مادی این بزه، تعیین ماهیت آن به عنوان یک بزه مطلق، نه مقید به نتیجه است. بزه مطلق، بزه‌ای است که صرف ارتکاب رفتار فیزیکی تعیین شده در قانون برای تحقق آن کافی است و نیازی به حصول نتیجه‌ای خاص در عالم خارج ندارد. در مقابل، در بزه‌های مقید، تحقق بزه منوط به ایجاد یک نتیجه مشخص (مانند ورود ضرر) است (اردبیلی، ۱۳۹۸: ۲۹۵).

با بررسی بند ۲ ماده ۲۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷، مشخص می‌شود که قانون‌گذار صرف «تهیه»، «ارائه» و یا «انتشار» ترازنامه غیر واقع را بزه‌انگاری کرده است. این بدان معناست که به محض انجام هر یک از این دو رفتار، بزه به طور کامل محقق می‌شود. در واقع، قانون‌گذار نفس این عمل را به دلیل خطری که برای شفافیت مالی و اعتماد عمومی ایجاد می‌کند، قابل کیفر دانسته است. بنابراین برای تحقق این بزه، لازم نیست که نتیجه و یا پیامد خاصی به وقوع پیوسته باشد و ترازنامه غیر واقع، تصمیم‌های سهامداران در مجمع عمومی را تحت تأثیر قرار دهد. هم‌چنین بزه در مرحله ارائه به مجمع محقق می‌شود، حتی اگر مجمع عمومی بعدها آن ترازنامه را تصویب نکند و یا آن را رد نماید. در همین راستا، لازم نیست که سرمایه‌گذاران، طلبکاران و یا سایر اشخاص ثالث بر اساس این ترازنامه تصمیم اشتباهی بگیرند. لذا اگر در مجمع عمومی شرکت، به غیر واقع بودن ترازنامه پی برده شود و تصمیم بر اساس اطلاعات صحیح گرفته شود، باز هم بزه محقق خواهد شد. در آخر نیز مطلق بودن بزه بدین معنا خواهد بود که تحقق آن منوط به

ایجاد زیان مستقیم برای شرکت، سهامداران و یا دیگران نیست. در نتیجه، صرف ارائه ترازنامه غیر واقع به سهامداران طبق تشریفات قانونی و یا انتشار آن در روزنامه‌های رسمی و سامانه‌های اطلاع‌رسانی، با وجود سوءنیت خاص که در بخش بعدی بررسی می‌شود، برای تحقق کامل بزه کافی است و دادگاه برای احراز بزه کاری، نیازی به بررسی پیامدهای بعدی این عمل ندارد.

بطور خلاصه می‌توان گفت هیئت مدیره در پایان هر سال مالی باید ترازنامه و حساب سود و زیان را تهیه نماید (ماده ۲۳۲ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷) و آن را همراه با گزارش بازرس قانونی به مجمع عمومی سالیانه ارائه دهد. بنابراین، منظور از «ترازنامه» در بند ۲ ماده ۲۵۸، همان ترازنامه‌ای است که توسط مدیران تهیه و برای تصویب به مجمع عمومی ارائه و یا منتشر می‌شود. بزه نیز در مرحله ارائه محقق می‌شود، حتی اگر مجمع عمومی بعدها آن را تصویب نکند. انتشار هم ناظر به مواردی است که شرکت‌ها طبق قانون (برای مثال مواد ۲۳۲ و ۲۳۳ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷) و یا مقرره‌های بورس موظف‌اند صورت‌های مالی خود را در اختیار سهامداران و یا عموم قرار دهند و به محض انتشار آن رکن اخیر مادی بزه محقق می‌شود.

۳. تحلیل رکن معنوی با تکیه بر مفهوم «به منظور پنهان‌سازی وضعیت واقعی شرکت»

در چارچوب بند ۲ ماده ۲۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷، که مقرر می‌دارد: «رئیس و اعضاء هیئت مدیره و مدیر عامل شرکت که ترازنامه غیر واقع به منظور پنهان داشتن وضعیت واقعی شرکت تهیه و یا به صاحبان سهام ارائه کنند...»، تفسیر عنصر معنوی بزه نیازمند بررسی دقیق است. در این بزه، سوء نیت عام مرتکب، مستلزم اجتماع علم به غیر واقع بودن ترازنامه و قصد انجام فعل ارائه آن است؛ با این حال، چالش اصلی و قانون بحث، احراز سوءنیت خاص مرتکب است که در ادامه مورد تبیین قرار می‌گیرد.

۱-۳ امکان بروز خطاهای فنی و اشتباهات محاسباتی

عنصر معنوی بزه موضوع بند ۲ ماده ۲۵۸، که به صراحت در عبارت «به منظور پنهان داشتن وضعیت واقعی شرکت» تجلی یافته است، یکی از ارکان اساسی تحقق این بزه محسوب می‌گردد. این رکن، که بیانگر **سوءنیت خاص**^۱ است، مستلزم اثبات آگاهی و اراده مرتکب برای تحریف تصویر مالی شرکت به منظور گمراهی ذی‌نفعان به ویژه صاحبان سهام است.

در فرآیند پیچیده تهیه صورت‌های مالی، بروز خطاهای فنی و اشتباهات محاسباتی امری اجتناب‌ناپذیر است. واقعیت مذکور، این پرسش اساسی را مطرح می‌کند که چگونه می‌توان میان یک اشتباه غیرعمدی و یک اقدام بزه‌کارانه که با سوءنیت همراه است، تفاوت قائل شد؟ پاسخ این پرسش در تحلیل دقیق رکن معنوی بزه نهفته است. قانون‌گذار در بند ۲ ماده ۲۵۸، با استفاده از عبارت کلیدی «به منظور پنهان داشتن وضعیت واقعی شرکت»، این بزه را مشروط به تحقق سوءنیتی خاص کرده است. این قید به وضوح نشان می‌دهد که صرف وجود مغایرت در ترازنامه برای تحقق بزه کافی نیست، بلکه باید اثبات شود که مدیران، آگاهانه و با هدفی مشخص، یعنی گمراه ساختن سهامداران و پنهان‌سازی حقیقت، اقدام به تحریف اطلاعات کرده‌اند. بنابراین، معیار اصلی برای تفکیک اشتباه از سوءنیت، احراز همین قصد است. در عمل برای اثبات این امر، نظام‌های حقوقی و استانداردهای حسابرسی به معیارهای عینی‌تری روی آورده‌اند که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

۱. **سطح اهمیت**^۲: این مفهوم، کلیدی‌ترین ابزار برای تشخیص است. یک اشتباه و یا حذف اطلاعات زمانی «مادی» و یا بااهمیت تلقی می‌شود که به طور منطقی بتواند بر تصمیم‌گیری یک کاربر مطلع (مانند سرمایه‌گذار یا سهامدار) تأثیر بگذارد (IASB, 2018). برای مثال، حذف یک دارایی ۵ میلیون تومانی در شرکتی با دارایی ۵۰۰ میلیارد تومانی که تصویر کلی سوددهی شرکت را تغییر نمی‌دهد، یک انحراف «غیرمادی» تلقی شده و به طور معمول مصداق اشتباه فنی است تا بزه. در حالی که پنهان کردن ۵۰ میلیارد

^۱Specific Intent

^۲Materiality

تومان بدهی که وضعیت شرکت را از «سودده» به «زیان‌ده» تبدیل می‌کند، یک تحریف «مادی» است و به دلیل تأثیر بنیادین بر درک وضعیت واقعی شرکت، اماره‌ای قوی بر وجود نیت پنهان‌کاری و فریب محسوب می‌شود.

۲. نقض اصل «ارائه منصفانه»: استانداردهای حسابداری تأکید دارند که صورت‌های مالی باید تصویری منصفانه و وفادارانه از وضعیت مالی شرکت ارائه دهند. زمانی که تحریف‌ها به گونه‌ای باشند که این تصویر منصفانه را به کلی مخدوش سازند (برای مثال شرکتی در آستانه ورشکستگی را توانمند نشان دهد)، این موضوع دیگر تنها یک اشتباه ساده تلقی نشده و دلالت بر قصد فریب خواهد داشت. در نتیجه، تفاوت اصلی میان اشتباه و سوءنیت در «قصد» و «اثر» نهفته است. به شکل معمول اشتباه‌ها غیرعمدی تلقی شده و فاقد اهمیت مادی و بدون تأثیر جدی بر تصمیم‌گیری‌ها هستند، اما سوءنیت زمانی محرز می‌شود که تحریف، مادی، آگاهانه و با هدف مشخص پنهان‌سازی وضعیت واقعی شرکت جهت تأثیرگذاری بر ذی‌نفعان صورت گرفته باشد.

اگر فرض بر آن باشد که هرگونه انحراف جزئی در ترازنامه، اعم از جابجایی یک رقم کوچک یا حذف مبلغی ناچیز، به خودی خود بزه تلقی گردد، منجر به تفسیری گسترده و سخت‌گیرانه خواهد شد که با اصول حقوق جزا، به ویژه اصل تفسیر مضیق قوانین کیفری، هم‌خوانی ندارد. متن ماده بر «پنهان داشتن وضعیت واقعی شرکت» تأکید دارد و دلالت بر آن می‌کند که هدف قانون‌گذار نه تمرکز بر خطاهای فنی، بلکه تحریف‌هایی است که با سوءنیت خاص همراه باشد. در نظام حقوق کیفری، تحقق بزه مستلزم وجود عنصر معنوی (سوءنیت) است و بدون آن، عمل مادی به تنهایی کفایت نمی‌کند. بنابراین، در صورتی که جابجایی و یا حذف یک رقم (مانند مبلغ ۵ میلیون تومان) در شرکتی با دارایی‌های ۵۰۰ میلیارد تومانی) فاقد سوءنیت باشد و بر درک کلی از وضعیت مالی شرکت تأثیری نداشته، بعید است مصداق بزه قرار گیرد، مگر آن که شواهد دیگری اثبات‌کننده نیت گمراهی موجود باشد.

۲-۳ معیار «ارائه منصفانه» برای احراز سوء نیت خاص

مفهوم «ارائه منصفانه» به عنوان یکی از اصول بنیادین حسابداری، در استاندارد بین‌المللی حسابداری شماره ۱ (IAS 1)، به عنوان نمایندگی وفادارانه از وضعیت مالی، بدون قصد گمراهی، تعریف شده است (IASB, 2023, IAS 1, Para. 15). استاندارد حسابرسی هیئت نظارت بر حسابداری شرکت‌های عامه آمریکا (PCAOB) نیز حساب‌رسان را ملزم می‌کند تا با ذهنیت شک‌گرایی حرفه‌ای، اطمینان حاصل کنند که صورت‌های مالی از تحریف بااهمیت ناشی از تقلب مصون باشند (PCAOB, AS 2401, Para. 08). منابع معتبر حسابداری تأکید دارند که ارائه منصفانه، بدون در نظر گرفتن تأثیر کیفی انحرافات (مانند پنهان کردن یک دعوای حقوقی مهم)، ممکن نیست. در تطبیق با ماده ۲۵۸، اگر ترازنامه، اصل ارائه منصفانه را نقض کند، مانند نمایش یک شرکت زیان‌ده به عنوان سود ده، این امر می‌تواند اماره‌ای قوی بر وجود نیت پنهان‌سازی باشد، به ویژه اگر این تحریف، بااهمیت (مادی) تلقی شود.

علاوه بر مراتب پیش‌گفته، معیار مناسب برای تعیین «سطح اهمیت»، تأثیر آن بر تصمیم‌گیری سهامداران دانسته شده است. تصمیم‌گیری سهامداران، اعم از سرمایه‌گذاری، فروش سهام و یا تغییر برنامه، به شکل مستقیم به اطلاعات مالی منتشر شده بستگی دارد. چارچوب مفهومی هیئت استانداردهای حسابداری مالی آمریکا (FASB) نیز بیان می‌دارد که اطلاعات حسابداری باید برای تصمیم‌گیری اقتصادی مفید باشد، این مفید بودن به مرتبط بودن و قابل اعتماد بودن آن نیز بستگی دارد (FASB, 2010, CON 8, Chap. 3, Para. 2.11). بنابراین، هرگاه انحرافی (مانند حذف یک دارایی و یا جابجایی ارقام) باعث شود که یک سهامدار تصمیمی بگیرد که در صورت دسترسی به اطلاعات صحیح و درست، آن را اتخاذ نمی‌کرد (برای مثال نگه داشتن سهام یک شرکت زیان‌ده به تصور سود ده بودن آن)، چنین انحرافی را باید بااهمیت (مادی) تلقی نمود.

یکی از مقاله‌های حقوقی، با استفاده از آزمون «سرمایه‌گذار منطقی» نشان می‌دهد که اطلاعاتی با اهمیت هستند که بتوانند تصمیم یک سهامدار متعارف را تغییر دهند (SerTich, 2012, p. 55). در راهنمای دادگستری کمیسیون بورس و اوراق بهادار آمریکا (SEC)، «قابلیت تأثیرگذاری» به عنوان معیاری برای سطح اهمیت مطرح است؛ معیاری که مشروعیت آن در پرونده United States v. Gaudin (1995) توسط هیأت منصفه تأیید شد (SEC, Enforcement Manual, Sec. 2.1) و (United States v. Gaudin, 1995) در حقوق فرانسه نیز، پنهان کردن دارایی برای فرار مالیاتی، به عنوان مثالی ذکر شده که بر تصمیم مقامات تأثیرگذار بوده است (Cass. crim., 20 avril 2005).

در بند ۲ ماده ۲۵۸، قید «به منظور پنهان داشتن» نشان می‌دهد که بزه زمانی محقق می‌شود که هدف از تحریف، تأثیرگذاری بر تصمیم‌های سهامداران باشد. به عنوان مثال، اگر شرکتی بدهی ۵۰ میلیارد تومانی را پنهان کند و سهامدار به تصور وجود نقدینگی بالا، در شرکت سرمایه‌گذاری نماید، این انحراف با اهمیت و واجد وصف کیفری است. اما اگر یک درآمد ۵ میلیون تومانی حذف شود، تصویر کلی سود دهی شرکت تغییر نمی‌کند، چون تأثیر معناداری بر تصمیم‌گیری نداشته است. بنابراین، در بند ۲ ماده ۲۵۸، تنها اگر انحراف با اهمیت، قابلیت تغییر تصمیم یک سهامدار متعارف را داشته باشد مانند نگه داشتن سهام بر اساس سود کاذب، رکن معنوی بزه محقق می‌شود.

لازم به ذکر است که این رویکرد و توجه به سطح اهمیت در نظام‌های حقوقی بزرگ نیز مورد لحاظ قرار گرفته و در پرونده‌های حقوقی تجلی یافته است. در نظام حقوقی آمریکا، به ویژه در قوانین فدرال مانند قانون ساربنز-آکسلی ۲۰۰۲ (Sarbanes-Oxley Act) و قاعده ۱۰b-5 کمیسیون بورس و اوراق بهادار (SEC)، «سطح اهمیت» به عنوان شرطی ضروری برای بزه‌انگاری تقلب در اوراق بهادار (مانند ارائه ترازنامه غیر واقع) لحاظ می‌شود (Sarbanes-Oxley Act, 2002; SEC Rule 10b-5). رأی دادگاه عالی آمریکا در پرونده TSC Industries, Inc. v. Northway, Inc. (1976)، با اهمیت

۱ reasonable investor

(مادی) بودن اطلاعات را به تأثیر «قابل توجه» آن بر تصمیم یک سرمایه‌گذار منطقی وابسته می‌داند. هم‌چنین، در پرونده رسوایی شرکت انران (Enron) در سال ۲۰۰۱ م، پنهان کردن بیش از ۳۰ میلیارد دلار بدهی، به عنوان یک تحریف با اهمیت تشخیص داده شد که تصمیم سرمایه‌گذاران را تغییر داده و منجر به محکومیت‌های سنگین کیفری گردید (McLean & Elkind, 2003).

۱. پرونده- TSC Industries v. Northway, Inc. (1976): این پرونده که در دادگاه عالی ایالات متحده مطرح شد، به دعوایی مربوط به افشای اطلاعات در چارچوب بخش ۱۴ از قانون بورس اوراق بهادار ۱۹۳۴ م. می‌پرداخت. شرکت TSC Industries که توسط شرکت Northway خریداری شده بود، متهم شد که در بیانیه وکالت (Proxy Statement) ارائه شده به سهامداران، اطلاعات با اهمیتی از جمله منافع برخی از مدیران در معامله را افشا نکرده است.

پرسش اصلی پیش روی دادگاه این بود که معیار تشخیص «با اهمیت بودن اطلاعات» چیست؟ دادگاه عالی به اتفاق آرا رأی داد که اطلاعاتی با اهمیت تلقی می‌شوند که «احتمال قابل توجهی» وجود داشته باشد که یک سرمایه‌گذار منطقی، آن را در تصمیم‌گیری خود مهم بداند. (TSC Industries, Inc. v. Northway, Inc., 1976) این معیار، به جای تمرکز بر یک آستانه ثابت کمی، بر تأثیر کیفی و منطقی اطلاعات بر فرآیند تصمیم‌گیری سهامداران تأکید داشت. دادگاه هم‌چنین اعلام کرد که تشخیص با اهمیت بودن، یک پرسش مبتنی بر واقعیت^۱ است که باید توسط هیئت منصفه بررسی گردیده و تنها یک مسئله حقوقی شناخته نمی‌شود.

این رأی، سنگ بنای مفهوم «سطح اهمیت» در حقوق اوراق بهادار آمریکا شد، زیرا نشان می‌دهد که تنها تحریف‌هایی که بر تصمیم‌گیری یک سرمایه‌گذار متعارف اثر با اهمیتی دارند، واجد وصف کیفری هستند. برای مثال، پنهان کردن یک بدهی کوچک که تصویر کلی شرکت را تغییر نمی‌دهد، بدون اهمیت است؛ اما پنهان کردن بدهی‌ای که

^۱Factual Question

وضعیت شرکت را از سود دهی به زیان دهی تبدیل می‌کند، با اهمیت بوده و می‌تواند قرینه‌ای بر وجود نیت پنهان‌سازی باشد.

۲. رسوایی انرون - (Enron Scandal) (2001): شرکت انرون، یکی از بزرگ‌ترین شرکت‌های انرژی آمریکا، در سال ۲۰۰۱ به دلیل تقلب حسابداری گسترده ورشکست شد. مدیران ارشد، از جمله جفری اسکیلینگ (مدیرعامل) و اندرو فستو (مدیر مالی)، با استفاده از «نهادهای با اهداف خاص» موفق شدند بیش از ۳۰ میلیارد دلار بدهی را از ترازنامه اصلی شرکت پنهان نموده و سودهای کاذب گزارش دهند. این اقدام‌ها با همکاری موسسه حسابرسی Arthur Andersen، که بعدها اسناد مربوطه را از بین برده بود، انجام شد (Powers Report, 2002, Sec. IV.B). پس از تحقیقات کمیسیون بورس و اوراق بهادار (SEC)، اسکیلینگ به ۲۴ سال زندان (که بعدها به ۱۴ سال کاهش یافت) و فستو به ۶ سال حبس محکوم شدند. دادگاه فدرال، بر اساس قانون ساربنز-آکسلی و قاعده ۱۰-b-5، «قصد فریب» را با توجه به دلایل متعددی از جمله سوءاستفاده شخصی مدیران (فستو به تنهایی ۴۵ میلیون دلار سود نامشروع کسب کرده بود) و تأثیر مادی و ویرانگر اطلاعات پنهان شده بر تصمیم‌های سرمایه‌گذاران (که منجر به زیان ۱۱ میلیارد دلاری شد)، اثبات شده دانست. در این پرونده، تحریف به دلیل تغییر کامل تصویر مالی و سود دهی شرکت، با اهمیت (مادی) تلقی شد. این پرونده به طور آشکار نشان می‌دهد که پنهان کردن بدهی‌های با اهمیت با نیت فریب، چگونه می‌تواند رکن معنوی مشابهی با آنچه در بند ۲ ماده ۲۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷ توصیف شده را محقق سازد. تأثیر بر تصمیم سرمایه‌گذاران برای خرید یا نگه داشتن سهام، به عنوان معیاری کلیدی برای تشخیص «با اهمیت بودن» تحریف به کار رفت که با مفهوم «پنهان داشتن وضعیت واقعی شرکت» به طور کامل هم‌راستاست.

در نظام حقوقی انگلستان، طبق قانون کلاهبرداری ۲۰۰۶ م. آنچه اهمیت دارد، وجود نیت متقلبانه (یعنی قصد فریب دادن) و هم‌چنین امکان ایجاد ضرر یا کسب منفعت است (Fraud Act 2006, s. 2-4). بنابراین بر خلاف برخی نظام‌ها، این قانون به صراحت ذکر نکرده است که تحریف یا انحراف به طور حتم باید «با اهمیت» باشد تا بزه تحقق پیدا

کند. البته در چارچوب قانون خدمات و بازارهای مالی ۲۰۰۰ (Financial Services and Markets Act 2000)، اثرگذاری بر بازار مالی، خود می تواند نشانه ای از اهمیت و جدیت موضوع باشد؛ یعنی اگر تحریفی باعث تغییر رفتار بازار یا سرمایه گذاران شود، آن وقت به طور غیر مستقیم، موضوع «با اهمیت» مطرح می شود (FSMA 2000, s. 397). یک نمونه بارز، پرونده (SFO v. Barclays (2018) است. ماجرا مربوط به سال ۲۰۰۸ م. و اوج بحران مالی جهانی بود. بانک بارکلیز برای جلوگیری از دریافت کمک دولتی، از سرمایه گذاران قطری مبالغ هنگفتی را جذب نمود، اما ماهیت واقعی این تراکنش ها و پرداخت های جانبی به مبلغ ۳۲۲ میلیون پوند را به درستی افشا نکرد تا وضعیت سرمایه بانک بهتر از واقعیت به نظر برسد. در دادگاه بدوی، مدیران با این استدلال که هدف شان «حفظ بقای بانک» بوده و نه «فریب مستقیم»، تبرئه شدند. اما در مرحله تجدیدنظر، دادگاه با تمرکز بر عدم افشای پرداخت های جانبی، نتیجه گرفت که نیت پنهان کاری و رفتار غیرصادقانه^۱ وجود داشته است (Arlidge & Parry, 2020: 8-074). نکته مهم این پرونده آن است که تمرکز دادگاه بر روی وجود نیت و رفتار متقلبانه استوار بوده، نه آن که آیا تحریف از نظر عددی «با اهمیت» بوده است یا خیر؟.

در حقوق فرانسه، مفهوم «سطح اهمیت» به طور غیرمستقیم و از طریق اصطلاح «قابل توجه»^۲ در رویه قضایی مطرح می شود، یعنی اگر یک انحراف یا اشتباه در صورت های مالی قابل توجه و مهم باشد، می تواند واجد وصف کیفری تلقی شود، اما اشتباهات جزئی به شکل معمول بزه نیستند، مگر آن که در قالب کلاهبرداری ارتکاب یابند (Delmas-Marty & Giudicelli-Delage, 2017: 512).

یک نمونه مهم، پرونده ای مربوط به مدیران یک شرکت صنعتی بود که صورت های مالی غیرواقعی^۳ ارائه کرده بودند. آن ها با دستکاری در هزینه ها و بیش ارزش گذاری دارایی ها، حدود ۲۰۰ میلیون یورو زیان را پنهان کردند تا شرکت سود ده به نظر برسد. دادگاه، مدیران را به حبس تعلیقی و جریمه های سنگین محکوم کرد. دادگاه نشان داد که

^۱Dishonesty

^۲significatif

^۳comptes infidèles

مدیران از روی عمد و آگاهانه عمل کرده‌اند و این کار، تأثیر مادی و قابل توجه بر تصمیم‌های سهامداران داشته است؛ به طوری که پس از افشای حقیقت، ارزش سهام شرکت حدود ۳۰٪ کاهش یافت (Cass. crim., 28 oct. 2013, n° 12-84.426). این پرونده با بند ۲ ماده ۲۵۸ قانون تجارت ایران هم‌خوانی دارد، زیرا پنهان کردن زیان با اهمیت با نیت فریب سهامداران، به طور مستقیم وضعیت واقعی شرکت را مخدوش کرده و عنصر معنوی بزه را محقق می‌سازد.

۴- جرم‌انگاری ارائه ترازنامه غیر واقع در بند ۲ ماده ۹۷۷ لایحه جدید تجارت

در راستای بزه‌انگاری ارائه ترازنامه غیر واقع، ماده ۹۷۷ لایحه جدید تجارت مقرر می‌کند: «مدیر یا اعضای هیأت مدیره یا مدیرعامل شرکت که مرتکب یکی از اعمال زیر شوند، علاوه بر محرومیت درجه شش از تأسیس و مدیریت هر شرکت تجاری، به حبس تعزیری درجه شش و جزای نقدی درجه پنج محکوم می‌شوند: ۱- ارائه یا انتشار صورت‌های مالی غیر واقع به شرکا و یا سهامداران به منظور پنهان داشتن وضعیت واقعی شرکت». بنابراین، از این نظر، لایحه جدید قانون تجارت که در زمان نگارش این مقاله در مراحل نهایی تصویب قرار داشته نیز به جرم‌انگاری بزه موضوع بحث پرداخته است. تحلیل و مقایسه دقیق ماده ۲۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷ و ماده ۹۷۷ لایحه جدید، شباهت‌ها و تفاوت‌های بنیادینی را آشکار می‌سازد.

۴-۱ وجوه مشترک با بند ۲ ماده ۲۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷

۴-۱-۱ عنصر مادی بزه (محدود به مدیران)

هر دو ماده، مسئولیت کیفری را به صورت انحصاری متوجه «رئیس و اعضاء هیأت مدیره و مدیرعامل» می‌دانند. این امر، بازرسان و حساب‌رسان را که نقش نظارتی دارند، از دایره شمول مستقیم این بزه خارج می‌کند و نشان‌دهنده تأکید قانون‌گذار بر مسئولیت مستقیم

مدیران در تهیه و ارائه اسناد مالی شرکت است. از این رو در لایحه جدید نیز، نقش حسابرسان و بازرسان تنها به عنوان معاونت در بزه قابل تحلیل است.

۲-۱-۴ رکن معنوی بزه (قصد پنهان کاری)

در هر دو ماده، رکن معنوی بزه با عبارت «به منظور پنهان داشتن وضعیت واقعی شرکت» بیان شده است. این شباهت بسیار مهم، نشان می دهد که صرف غیر واقع بودن صورت های مالی برای تحقق بزه کافی نیست، بلکه باید عنصر سوءنیت خاص (قصد پنهان کاری)، به نحوی که وضعیت واقعی شرکت را دگرگون جلوه دهد، در مرتکب نیز وجود داشته باشد. همان طور که گفته شد؛ این قید، انحراف های جزئی و غیر بااهمیت را از شمول بزه خارج می کند. با این حال، بهتر بود قانون گذار جهت رفع هرگونه ابهام، معیاری برای تفکیک انحرافات جزئی و عمدۀ تعیین می نمود.

۲-۴ وجوه افتراق با بند ۲ ماده ۲۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷

۱-۲-۴ دامنه شمول در موضوع بزه

ماده ۲۵۸، تنها «ترازنامه» غیر واقع را به عنوان موضوع بزه مورد اشاره قرار داده است. این امر، شمول بزه را به یک سند مالی خاص محدود می سازد. در مقابل، ماده ۹۷۷ لایحه جدید، با به کارگیری اصطلاح عام تر «صورت های مالی» غیر واقع، دایره شمول را گسترش داده است. صورت های مالی شامل اجزای متعددی نظیر صورت سود و زیان، صورت جریان وجوه نقد و یادداشت های همراه است که ترازنامه تنها بخشی از آن محسوب می شود (سازمان حسابرسی، ۱۳۹۷). بنابراین، لایحه جدید از این حیث، بزه انگاری جامع تری را در بر می گیرد.

۲-۲-۴ دامنه شمول در مخاطب بزه

در ماده ۲۵۸، «ارائه به صاحبان سهام» و «انتشار» (بدون قید مخاطب) ذکر شده است. با توجه به اطلاق واژه «انتشار»، می‌توان آن را به هر نوع انتشاری که منجر به تحقق بزه شود، از جمله انتشار به عموم، سازمان‌های نظارتی و یا اشخاص ثالث، تعمیم داد. در نقطه مقابل، ماده ۹۷۷ به صراحت، ارائه یا انتشار به «شرکا و یا سهامداران» را به عنوان شرط تحقق بزه بیان می‌کند. این قید، دایره مخاطبان را محدود نموده و انتشار صورت‌های مالی غیر واقع به سایر نهادها، مانند سازمان بورس یا اداره مالیات، را از شمول این ماده خارج می‌سازد؛ هرچند این عمل ممکن است تحت عنوان‌های بزه کارانه دیگری مانند ماده ۴۷ قانون بازار اوراق بهادار قابل پیگرد باشد.

۴-۲-۳ میزان و نوع کیفر

ماده ۲۵۸ تنها کیفر حبس تأدیبی از یک تا سه سال را برای مرتکبین تعیین کرده است. در حالی که لایحه جدید در ماده ۹۷۷، کیفر حبس را کاهش داده و به حبس تعزیری درجه شش (بیش از شش ماه تا دو سال) تغییر یافته است. با این حال، کیفرهای دیگری به فهرست کیفرها افزوده شده است. کیفر نقدی درجه پنج (بیش از هشتاد میلیون تا یکصد و هشتاد میلیون ریال) و محرومیت از تأسیس و مدیریت شرکت تجاری درجه شش افزایش یافته است. پیش‌بینی تنوع کیفر، نشان‌گر اهمیت فزاینده شفافیت مالی و تناسب بیشتر قانون‌گذاری کیفری با بزه‌های اقتصادی است.

نتیجه‌گیری

همان‌گونه که بیان شد تراز نامه یکی از مهم‌ترین صورت‌های مالی شرکت است و به عنوان «عکسی از سلامت مالی شرکت» تلقی می‌شود. صاحبان سهام و اشخاص ثالثی که به دنبال ایجاد رابطه تجاری و اقتصادی با شرکت هستند می‌توانند در یک «لحظه زمانی مشخص»، دارایی‌ها، بدهی‌ها و به طور کلی وضعیت مالی، سنجش توانایی پرداخت بدهی‌ها، سرمایه‌گذاری و سلامت مالی واحد تجاری را خلاصه و شفاف مشاهده کنند.

ترازنامه نقش مهمی در تصمیم‌گیری این اشخاص در ایجاد یا قطع رابطه سهام‌داری و یا اقتصادی با شرکت دارد. اما از آن سو، ترازنامه‌ی غیر واقع برهم زننده نظم اقتصادی در حقوق شرکت‌ها است.

بند ۲ ماده ۲۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷، ارائه یا انتشار ترازنامه غیر واقع به منظور پنهان داشتن وضعیت واقعی شرکت را بزه‌انگاری نموده است. با این حال، قانون‌گذار هیچ معیاری برای تشخیص «غیر واقع بودن ترازنامه» و مرز میان اشتباهات عادی حسابداری و تحریف‌های واجد وصف کیفری ارائه نکرده است. همین ابهام، پرسش اصلی این پژوهش را شکل داد که آیا هرگونه اشتباه، حذف، جابه‌جایی و یا عدم انطباق در اقلام ترازنامه موجب تحقق بزه موضوع ماده ۲۵۸ می‌شود یا آن که تنها برخی از انحرافات می‌توانند وصف کیفری پیدا کنند؟ هم‌چنین، با توجه به آن که مفهوم «سطح اهمیت» در حسابداری دارای ابعاد کمی و کیفی است و از شرکتی به شرکت دیگر متفاوت خواهد بود، این پرسش مطرح می‌شود که معیار تشخیص تحریف مؤثر بر «وضعیت واقعی شرکت» چیست و چگونه می‌توان میان خطای حسابداری و ترازنامه غیر واقع تمایز قائل شد؟

پژوهش حاضر با بررسی ارکان قانونی، مادی و معنوی بزه و با بهره‌گیری از استانداردهای حسابداری و مطالعه تطبیقی، درصدد پاسخ به این پرسش‌ها برآمد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که تفسیر موسع از ماده ۲۵۸ و تلقی هرگونه اشتباه مالی به عنوان ترازنامه غیر واقع، نه تنها با منطق گزارشگری مالی و استانداردهای حسابداری سازگار نیست، بلکه با اصول بنیادین حقوق کیفری، به ویژه اصل تفسیر مضیق قوانین کیفری نیز تعارض دارد. از این رو، تشخیص ترازنامه غیر واقع مستلزم احراز تحریفی است که از حیث کمی یا کیفی به اندازه‌ای بااهمیت باشد که تصویر منصفانه و واقعی وضعیت مالی شرکت را مخدوش سازد.

نخستین یافته پژوهش حاضر آن است که ترازنامه غیر واقع را نمی‌توان تنها به وجود هرگونه اشتباه، نارسایی و یا عدم انطباق در اطلاعات مالی تقلیل داد. ترازنامه دارای هویتی مستقل از اجزای تشکیل دهنده خود بوده و هدف آن ارائه تصویری منصفانه و قابل اتکا

از وضعیت مالی شرکت است. از این رو، هرگونه خطای حسابداری یا انحراف جزئی در اقلام مالی، به طور حتم موجب غیر واقع شدن ترازنامه نمی‌شود. تحلیل استانداردهای حسابداری و مطالعات تطبیقی نشان داد که معیار «سطح اهمیت» (Materiality) مناسب‌ترین ابزار برای تشخیص مرز میان اشتباهات عادی و تحریف‌های واجد وصف کیفری است. بر این اساس، تنها انحرافات که تصویر واقعی وضعیت مالی شرکت را به نحو مؤثر مخدوش سازند، می‌توانند در قلمرو بزه موضوع بند ۲ ماده ۲۵۸ قرار گیرند.

دومین یافته پژوهش به رکن مادی بزه اختصاص دارد. بررسی ماده ۲۵۸ نشان می‌دهد که قانون‌گذار دو رفتار مستقل «ارائه» و «انتشار» ترازنامه غیر واقع را بزه‌انگاری کرده است. منظور از ارائه، تسلیم ترازنامه به صاحبان سهام در چارچوب تشریفات قانونی و مجامع عمومی شرکت است و منظور از انتشار، افشای عمومی اطلاعات مالی از طریق ابزارهای اطلاع‌رسانی پیش‌بینی شده در قوانین و مقرره‌های تجاری است. هم‌چنین، این بزه از حیث نتیجه، در زمره بزه‌های مطلق قرار می‌گیرد؛ بدین معنا که تحقق آن منوط به ورود ضرر، فریب خوردن سهام‌داران و یا تحقق نتیجه خاصی نیست. با این حال، پژوهش حاضر نشان داد که قابلیت تأثیرگذاری تحریف بر برداشت متعارف از وضعیت مالی شرکت، می‌تواند معیار مناسبی برای ارزیابی اهمیت انحراف و تشخیص غیر واقع بودن ترازنامه باشد. بنابراین، تأثیر بر تصمیم‌گیری سهام‌داران شرط تحقق بزه نیست، بلکه معیاری برای سنجش اهمیت تحریف محسوب می‌شود.

سومین یافته پژوهش ناظر به رکن معنوی بزه است. عبارت «به منظور پنهان داشتن وضعیت واقعی شرکت» بیان‌گر آن است که قانون‌گذار به سوءنیت خاص توجه داشته و صرف وجود اطلاعات نادرست را برای تحقق بزه کافی ندانسته است. در نتیجه، میان اشتباهات فنی، محاسباتی یا اداری با تحریف‌های عمدی و آگاهانه باید تفکیک قائل شد. احراز سوءنیت خاص زمانی امکان‌پذیر است که تحریف صورت گرفته با هدف ارائه تصویری غیر واقع از وضعیت مالی شرکت و گمراه ساختن سهام‌داران و یا سایر ذی‌نفعان انجام شده باشد. از این چشم‌انداز، مقصود از «پنهان داشتن وضعیت واقعی شرکت»،

تحریف‌های بنیادین و بااهمیت است و به مغایرت‌ها و یا اشتباه‌های متعارف در ارقام حسابداری تسری نمی‌یابد.

چهارمین یافته پژوهش از بررسی تطبیقی نظام‌های حقوقی آمریکا، انگلستان و فرانسه حاصل شد. اگرچه این نظام‌ها در شیوه بزه‌انگاری و شرایط تحقق بزه‌های مالی تفاوت‌هایی دارند، اما در همه آن‌ها نوعی تمایز میان اشتباهات فاقد اهمیت و تحریف‌های مؤثر بر تصویر واقعی وضعیت مالی مشاهده می‌شود. در حقوق آمریکا، معیار «تأثیر بر تصمیم سرمایه‌گذار معقول» نقش محوری در ارزیابی اهمیت اطلاعات ایفا می‌کند. در حقوق انگلستان، تمرکز اصلی بر عنصر تقلب و رفتار غیرصادقانه است و در حقوق فرانسه نیز مفهوم «انحراف قابل توجه» در رویه قضایی مورد توجه قرار گرفته است. این رویکردها مؤید آن است که تفسیر بند ۲ ماده ۲۵۸ نیز باید بر تحریف‌های عمده و گمراه‌کننده متمرکز باشد.

پنجمین یافته پژوهش به قلمرو اشخاص مسئول در این بزه مربوط است. بررسی ماده ۲۵۸ نشان می‌دهد که قانون‌گذار مسئولیت کیفری را به رئیس و اعضای هیئت مدیره و مدیرعامل محدود کرده و از بازرسان و حساب‌برسان نامی نبرده است. این در حالی است که بازرسان و حساب‌برسان در نظام شرکت‌های تجاری نقش مهمی در تأیید و اعتبار بخشی به صورت‌های مالی ایفا می‌کنند و گزارش‌های آنان مبنای تصمیم‌گیری سهامداران، سرمایه‌گذاران و نهادهای نظارتی قرار می‌گیرد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در حقوق تجارت ایران، جز در برخی مقرره‌های خاص همانند ماده ۴۷ قانون بازار اوراق بهادار، مسئولیت کیفری مستقلی برای تأیید و یا تصدیق اطلاعات مالی غیر واقع توسط حساب‌برسان پیش‌بینی نشده است. این وضعیت می‌تواند به عنوان یکی از خلأهای تقنینی موجود در حوزه حمایت کیفری از شفافیت مالی شرکت‌ها مورد توجه قانون‌گذار قرار گیرد.

در نهایت، مقایسه بند ۲ ماده ۲۵۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت با ماده ۹۷۷ لایحه جدید تجارت نشان می‌دهد که سیاست کیفری قانون‌گذار در حمایت از شفافیت مالی هم‌چنان حفظ شده است، هر چند دامنه بزه‌انگاری در لایحه جدید توسعه یافته و از

مفهوم محدود «ترازنامه» به مفهوم گسترده‌تر «صورت‌های مالی» تسری یافته است. این تحول نشان می‌دهد که جهت‌گیری قانون‌گذاری جدید بر حمایت فراگیرتر از صحت اطلاعات مالی و افزایش مسئولیت مدیران شرکت‌ها استوار است.

بر اساس مجموع یافته‌های پژوهش، می‌توان نتیجه گرفت که بزه موضوع بند ۲ ماده ۲۵۸ زمانی محقق می‌شود که مدیران شرکت با سوءنیت خاص و به منظور پنهان ساختن وضعیت واقعی شرکت، اقدام به ارائه و یا انتشار ترازنامه‌ای کنند که به دلیل وجود تحریف‌های بااهمیت، تصویر منصفانه و واقعی وضعیت مالی شرکت را مخدوش سازد. در مقابل، اشتباهات جزئی، انحرافات فاقد اهمیت و خطاهای غیرعمدی را نمی‌توان مشمول این عنوان کیفری دانست. چنین تفسیری علاوه بر تأمین هدف قانون‌گذار در حمایت از شفافیت مالی، با اصول بنیادین حقوق کیفری از جمله اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها و اصل تفسیر مضیق قوانین کیفری نیز سازگارتر است.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Abolghasem Khodadi

<https://orcid.org/0000-0002-3124-2374>

Danial Bakhoda

<https://orcid.org/0009-0002-2888-1340>

Niloufar Javadi

<https://orcid.org/0009-0004-3506-778X>

Savojbolaghi

منابع

- اردبیلی، محمدعلی. (۱۳۹۸). حقوق جزای عمومی (جلد اول، چاپ چهل و سوم). تهران: نشر میزان.
- اسکینی، ربیعا. (۱۳۹۹). حقوق تجارت: شرکت‌های تجاری (جلد دوم، چاپ بیست و پنجم). تهران: انتشارات سمت.
- پاسبان، محمدرضا (۱۴۰۲). حقوق تجارت، (جلد ۲، اشخاص حقوقی و شرکتهای تجاری چاپ دوم). تهران: انتشارات گنج دانش.

- سریرافراز، محمد (۱۳۹۲)، حسابداری مدیریت، تهران: انتشارات تانیش.
- شاهنگ، رضا. (۱۳۹۸). حسابداری مالی (جلد اول). تهران: انتشارات سازمان حسابرسی.
- سازمان حسابرسی، کمیته تدوین استانداردهای حسابداری. (۱۳۹۷). مفاهیم نظری گزارشگری مالی. نشریه شماره ۱۱۱. تهران: انتشارات سازمان حسابرسی.
- ابراهیمی میثم و ابراهیمی جعفر، (۱۳۹۶)، بررسی مقایسه‌های تأثیر اقلام ترازنامه بر ارزش شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، ماهنامه پژوهش ملل / دوره دوم، شماره ۲۱،
- اشکستانی، احمد و اولیائی هاجر (۱۳۹۳)، «آشنایی با تجزیه و تحلیل صورتهای مالی»، فصلنامه دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی استان اصفهان، مدیریت امور مالی، گروه توسعه سازمان و بهسازی منابع انسانی.
- حساس یگانه، یحیی و حسن نژاد، متین (۱۳۹۴) فایده مندی اطلاعات ترازنامه و سود و زیان در مقایسه با اطلاعات سود و زیان برای توضیح بازده سهام، ۲ فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات تجربی حسابداری مالی - سال ۱۲ - شماره ۴۶.
- قدس، محمود (۱۳۶۶) مسئولیت مدیران در تهیه صورتهای مالی، مجله: حسابدار شماره ۳۲.

References

- SerTich, S. J. (2012). Intent to Deceive: A Proposal for a Heightened Pleading Standard for ScienTer in the Second Circuit. William & Mary Business Law Review, 3(2), 643-671.
- Arlidge, A., & Parry, J. (2020). Arlidge and Parry on Fraud (6th ed.). Sweet & Maxwell.
- Delmas-Marty, M., & Giudicelli-Delage, G. (Eds.). (2017). Droit pénal des affaires. Presses Universitaires de France.
- McLean, B., & Elkind, P. (2003). The Smartest Guys in the Room: The Amazing Rise and Scandalous Fall of Enron. Portfolio.
- Cour de Cassation, Chambre criminelle, du 20 avril 2005, 04-83.393.

Cour de Cassation, Chambre criminelle, du 28 octobre 2013, 12-84.426.

Deloitte. (2021). A Roadmap to Applying the New Definition of Material.

Financial Accounting Standards Board (FASB). (2010). Statement of Financial Accounting Concepts No. 8: Conceptual Framework for Financial Reporting.

International Accounting Standards Board (IASB). (2017). IFRS Practice Statement 2: Making Materiality Judgements. IFRS Foundation.

International Accounting Standards Board (IASB). (2018). Conceptual Framework for Financial Reporting. IFRS Foundation.

International Accounting Standards Board (IASB). (2023). International Accounting Standard 1: Presentation of Financial Statements. IFRS Foundation.

International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). (2009). International Standard on Auditing (ISA) 320: Materiality in Planning and Performing an Audit.

Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). Auditing Standard No. 2401: Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit.

Sarbanes-Oxley Act of 2002, Pub. L. No. 107-204, 116 Stat. 745.

SEC Rule 10b-5, 17 C.F.R. § 240.10b-5.

Special Investigative Committee of the Board of Directors of Enron Corp. (2002). Report of Investigation (Powers Report).

Translated References into English

Ardebili, Mohammad Ali. (2019). General Criminal Law (Vol. 1, 43rd ed.). Tehran: Mizan Publishing. [In Persian]

Eskini, Rabia. (2020). Commercial Law: Commercial Companies (Vol. 2, 25th ed.). Tehran: SAMT Publications. [In Persian]

Pasban, Mohammad Reza. (2023). Commercial Law (Vol. 2: Legal Persons and Commercial Companies, 2nd ed.). Tehran: Ganj-e Danesh Publishing. [In Persian]

Sarafraz, Mohammad. (2013). Management Accounting. Tehran: Tanish Publications. [In Persian]

Shabahang, Reza. (2019). Financial Accounting (Vol. 1). Tehran: Audit Organization Publications. [In Persian]

Audit Organization, Accounting Standards Compilation Committee. (2018). Theoretical Concepts of Financial Reporting (Publication No. 111). Tehran: Audit Organization Publications. [In Persian]

Ebrahimi, Meysam, & Ebrahimi, Jafar. (2017). A Comparative Study of the Effect of Balance Sheet Items on the Value of Companies Listed on the Tehran Stock Exchange. *Mellat Research Monthly*, 2(21). [In Persian]

Ashkestani, Ahmad, & Oliaei, Hajar. (2014). An Introduction to Financial Statement Analysis. *Quarterly Journal of Isfahan University of Medical Sciences and Health Services, Department of Financial Management, Organizational Development and Human Resources Improvement*. [In Persian]

Hassas Yeganeh, Yahya, & Hasannejad, Matin. (2015). The Usefulness of Balance Sheet and Income Statement Information Compared with

Income Statement Information in Explaining Stock Returns. Journal of Empirical Studies in Financial Accounting, 12(46). [In Persian]

Qods, Mahmoud. (1987). Directors' Responsibility in Preparing Financial Statements. Accountant Journal, (32). [In Persian]

.

استناد به این مقاله: خدادی، ابوالقاسم، باخدا، دانیال، و جوادی ساوجبلاغی، نیلوفر. (۱۴۰۵). تحلیل ارکان جرم رایبه ترازنامه غیرواقع. فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۱۴(۵۵)، ۱۶۲-۱۲۵. e21738
<https://doi.org/10.22054/jclr.2026.88893.2814>

Criminal Law Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.